

LẠI NÓI VỀ ĐỔI MỚI TRONG SÂN KHẤU

Trong bài này, tôi đề cập những vấn đề quen thuộc, vì không phải bây giờ mới đặt ra, mới nói tới. Tôi mong rằng có thể đóng góp được những ý kiến bổ ích trong việc nhận thức đúng đắn vấn đề đổi mới, từ đó có phương hướng chuẩn xác trong công tác triển khai thực hiện.

“Đổi mới”, đó là thuật ngữ hiện nay không còn xa lạ với mọi người. Bởi lẽ: Một mặt, nó là xu hướng phát triển tất yếu của quy luật khách quan trong quá trình phát triển cách mạng. Mặt khác, nó đã được phát động hầu khắp từ các cơ quan kinh tế đến lĩnh vực nghệ thuật. Bên cạnh những kết quả đáng mừng, còn không ít nỗi lo. Vì phong trào đổi mới là cuộc tấn công đầu tiên vào sự trì trệ, quan liêu, nên vừa làm vừa phải sửa sai, vừa rút kinh nghiệm. Cùng với những nhược điểm chung, nghệ thuật sân khấu có những vấn đề mang tính đặc thù, cần bàn bạc lại trong quá trình thực hiện đổi mới.

Phong trào đổi mới thực sự đã được triển khai rộng rãi trong lĩnh vực sân khấu. Nhưng tương quan giữa chất là lượng còn chênh lệch, vì chỉ quan tâm đến bề rộng mà bỏ qua chiều sâu. Nhiều nơi nhiều lúc, yêu cầu đổi mới được nói rất nhiều, song cũng nhanh chóng trở thành nhàm chán, hình thức. Vì một lý do chủ yếu: chưa vạch được kế hoạch thực hiện cụ thể, nhằm tổ chức lại quản lý kinh tế, tạo bước tiền đề để nâng cao chất lượng nghệ thuật. Thậm chí, vấn đề đổi mới ở nhiều nơi do nhận thức thiếu chính xác, trở thành phản tác dụng. Tình hình vốn phức tạp càng thêm khó giải quyết. Từ đó gây bế tắc cho người lãnh đạo, tâm lý nghi ngờ của quần chúng về thực chất của cái gọi là đổi mới và hiệu quả công việc.

Nhưng thực tế khách quan vẫn có quy luật phát triển riêng của nó. Mặc dù tình trạng “đèn cù” thực chất vẫn tồn tại, song xu thế đổi mới đã trở thành nhu cầu không thể thiếu, là lẽ sống còn của sự nghiệp chúng ta. Do đó, dù muốn dù không, việc chấn chỉnh lại nhận thức về thực chất đổi mới, từ đó triển khai kế hoạch hành động chính xác, cụ

thể, cần nghiêm túc đặt ra.

Tôi thiết nghĩ, muốn làm được việc đó, trước hết phải xác định được những gì chúng ta đã có và những gì còn phải đấu tranh để thực hiện.

Trước hết, việc vạch đúng cái sai để có biện pháp sửa sai cần coi là thành tựu có tính chất bản lề trong công cuộc đổi mới. Bởi vì chúng ta không thể cứ “kêu gào” đổi mới, trong khi vẫn tự bằng lòng với tình trạng bế tắc, vô lý đang tồn tại. Xưa nay, chân lý bất định: “Văn học nghệ thuật phản ánh hiện thực” rõ ràng không một lần bị phản đối. Nhưng thực tế thật trớ trêu, những tác phẩm của ta ngày càng xa rời cuộc sống. Có khi việc phản ánh một chiều, không đếm xỉa đến những mặt đối lập của xã hội vốn ngày càng phát sinh vô vàn mâu thuẫn này, khiến tác phẩm không tránh khỏi chết yểu. Có khi chúng ta dùng tác phẩm không ngoài mục đích phản ánh lối nhận thức hoàn toàn chủ quan, giải thích nguyên nhân gây ra mâu thuẫn một cách nông cạn, tặc trách. Đã có lúc nào thật khách quan nhìn lại mình, chúng ta phải thừa nhận rằng, mình đã từng là người nông dân vô trách nhiệm: Cứ thản nhiên gieo những hạt giống kém chất lượng xuống mảnh đất trái mùa, rồi ôm gối ngồi chờ gặt hái. Còn thái độ của cuộc sống đối với những “đứa con tinh thần” của chúng ta thì sao? Khác nào tâm trạng của gà mẹ, sau bao ngày ấp ủ triu mến, khi thấy đứa con chui trong trứng ra lại là một chú vịt ngo ngác và chậm chạp.

Hiện nay phải thừa nhận một điều, sân khấu là một trong những lĩnh vực nghệ thuật có tín hiệu sớm nhất về đổi mới. Đã đến lúc, người lãnh đạo và nhà viết kịch thấy rõ những tác phẩm xuôi chiều đã làm khán giả chán. Người xem xưa kia dù sao cũng có nhu cầu về sân khấu đơn giản hơn. Họ đã thuộc lòng các tích cổ (*Lưu Bình Dương Lễ, Sơn Hậu v.v...*) nên đi xem cốt để nghe hát và xem diễn là phần nhiều. Nhưng cuộc sống hiện đại với biết bao mối quan hệ phức tạp và chồng chất mâu thuẫn, nên người ta chỉ xem những gì mình quan tâm, mong muốn có được cách giải quyết và chỉ xúc động trước những tình cảm đồng điệu. Một số tác phẩm sân khấu ra đời trong thời kỳ này thực sự báo hiệu một mùa bội thu. Chúng ta chưa quên những vở kịch: *Nhân danh công*

ly, Mùa hè ở biển, Tôi và chúng ta... ngay từ khi ra đời đã gây được dư luận rộng rãi, sôi nổi suốt từ Bắc chí Nam thế nào. Có thể nói, bắt đầu từ những tác phẩm này, sân khấu thực sự khởi sắc. Quần chúng đã hết lòng ủng hộ những khai phá đầu tiên của các nhà viết kịch vào vấn đề nóng bỏng nhất của xã hội. Cho đến bây giờ, chúng ta có thể khẳng định: Cùng với văn xuôi và điện ảnh, sân khấu đã có những tác phẩm ít nhiều mang được dấu ấn thời đại, với sự phản ánh nhiều chiều, nhiều mặt cuộc sống. Xem *Nguồn sáng trong đời, Mùa hạ cay đắng, Ông không phải bố tôi, Em đẹp dần trong mắt anh, Ngôi nhà trên thiên đường* (Dịch), *Bệnh sĩ...* Người xem không thể bàng quan mà thực sự bị cuốn hút vào hoàn cảnh của nhân vật, cùng vui buồn, giận thương và cùng phải suy nghĩ về cái lẽ phải ở trên đời.

Sân khấu đổi mới trọng sự chuyển mình của toàn bộ nền văn học nghệ thuật. Chưa bao giờ các tác phẩm của đủ mọi loại hình ra đời rầm rộ và được chú ý nhiều đến thế. Việc phát hiện, nâng cao chức năng đối thoại, dự báo của văn nghệ không những tạo sự chủ động của nó trong phản ánh cuộc sống, mà còn khẳng định sức mạnh của công luận. Như vậy, chẳng phải tính nhân văn trong văn nghệ ta đã được phát huy, hoàn thiện hơn đó sao?

Với tình hình khả quan của sân khấu như vậy, tại sao chúng ta vẫn phải bàn một lần nữa về đổi mới? Nguyên nhân chủ yếu là có sự chuyển đổi chậm chạp trong nội dung vận động đổi mới. Nói cách khác, vận động của lượng chưa đủ khả năng kéo theo thay đổi về chất. Tệ tri tri, quan liêu đã được vạch rõ chân tướng, được nhất trí phá bỏ. Nhưng khó khăn chủ yếu lại ở chỗ khoảng cách từ suy nghĩ đến việc làm còn xa. Như vậy, rõ ràng nội dung đổi mới chưa được triển khai cụ thể và triệt để, mặc dù đường lối, phương hướng cơ bản đã được xác định.

Muốn chuyển đổi, bắt buộc phải có một tổ chức để chuyển đổi. Như vậy, việc tổ chức lại cơ chế quản lý, kiện toàn lại bộ máy lãnh đạo văn hóa nghệ thuật phải được coi trọng. Bằng bất kỳ giá nào, chúng ta cũng phải đề ra phương thức quản lý, cơ chế lãnh đạo và phương pháp tổ chức nhằm bảo đảm quyền tự do sáng tạo. Nhưng đến đây, một khó

khăn mới nảy sinh: làm thế nào chúng ta có những người lãnh đạo văn nghệ giỏi như Hồ Chủ tịch nói: “Vừa hồng vừa chuyên”? Hiện nay, Hội đồng Nghệ thuật ở nhiều nơi đã tỏ ra không còn khả năng chỉ đạo nghệ thuật. Hơn nữa, đổi mới nhất thiết đòi hỏi con người cụ thể, con người có tên, chịu trách nhiệm trong công việc. Tập thể giơ tay biểu quyết rồi tập thể chịu trách nhiệm không thể là phương thức quản lý ưu việt trong quá trình đổi mới. Chúng ta cần phải có những cán bộ có trình độ quản lý tốt, trình độ am hiểu nghệ thuật vững vàng, dám làm và dám chịu trách nhiệm. Họ vừa biết tổ chức, quản lý bộ máy hành chính hoạt động có hiệu quả, vừa phát hiện, ủng hộ những khả năng nghệ thuật.

Phát hiện, ủng hộ tài năng nghệ thuật có nghĩa không thể tách rời với tự do sáng tạo. Lý luận văn nghệ Mác xít vẫn khẳng định việc tạo ra khoảng tự do cho người cầm bút tìm tòi, sáng tạo. Nhưng chưa bao giờ vấn đề này được coi trọng, cấp thiết như hiện nay. Không nên hiểu tự do trong sáng tác một cách phiến diện. Tất nhiên nó đòi hỏi phải tạo điều kiện rộng rãi cho nhà văn sáng tạo. Nhưng mặt khác cũng bao gồm cả việc tạo môi trường cho sáng tác. Nhà văn phải tiếp xúc nhiều hơn nữa với cuộc sống, không ngừng bổ sung những thiếu hụt về kiến thức thực tế. Không còn thời kỳ nhà văn sáng tác tùy tiện. Khi xu thế đổi thay trong văn nghệ phát triển thì người cầm bút luôn phải đối diện với cuộc sống, với người xem của mình. Do đó, trách nhiệm với đời, tư cách công dân của nhà văn bắt buộc họ phải có trách nhiệm với tác phẩm. Hiện nay, thái độ của người xem đối với tác phẩm trở nên kịp thời và chính xác hơn bao giờ hết. Dư luận xã hội nhanh chóng bóc đi lớp sơn hào nhoáng, giả dối mà người ta cố tình tô vẽ tác phẩm. Thời kỳ cởi trói và tự cởi trói đã tạo rất nhiều thuận lợi trong sáng tạo nghệ thuật. Như vậy, vấn đề hiện nay chỉ còn là tài năng, tài năng chân chính. Quần chúng bao giờ cũng phán xét công minh, có tình có lý. Chính vì vậy mà những cây bút thực sự tài năng được tạo điều kiện phát triển. Đồng thời, quy luật chọn lọc ấy cũng loại dần những kẻ cạo giấy, những thợ vẽ, những nhà lý thuyết suông và những “nhà thơ” chỉ biết bắt vắn.

Lật ngược lại vấn đề trên: tạo điều kiện cho tự do sáng tác chân chính cũng có nghĩa phải quản lý chặt và ngăn ngừa thỏa đáng nghệ thuật thương mại. Bởi thực tế hiện nay, song song tồn tại hai phương diện nghệ thuật đó. Chúng ta nên có thái độ dứt khoát và kế hoạch cụ thể đối với việc đầu tư, khuyến khích thích đáng cho nghệ thuật chân chính. Nhưng muốn làm tốt việc này, lại trở lại vấn đề đã trình bày ở phần trên, đó là cần có đội ngũ những cán bộ lãnh đạo nghệ thuật có trình độ và tâm huyết.

Tóm lại, việc tổ chức lại cơ cấu quản lý hay xây dựng văn kiện lý luận về đổi mới rút cuộc chỉ nhằm mục đích cuối cùng: Phải ra đời được những tác phẩm xuất sắc. Đó là những điều kiện tiên quyết. Song chúng tôi thiết nghĩ, điều kiện cốt tử để có tác phẩm là yếu tố con người. Một khi con người được tự do, năng động thì với tài năng của mình, họ sẽ trở thành nghệ sĩ chân chính và hoàn toàn có thể sống, sáng tạo bằng chính những gì họ có, bằng giá trị sản phẩm nghệ thuật của họ. Tài năng (gồm cả lãnh đạo và sáng tác) là do năng khiếu. Nhưng phần nhiều để hoàn thiện lại phải khổ công rèn luyện. Tài năng sáng tạo không phải thứ dễ dàng gặt hái, mà nó phải trả bằng mồ hôi nước mắt, bằng lao động nghệ thuật thực sự. Cha ông ta dạy: “Tiên trách kỷ, hậu trách nhân”. Chúng ta đừng trách người xem đã có lúc thờ ơ, thậm chí tẩy chay tác phẩm của chúng ta; mà hãy trách rằng đã có lúc, mình chưa viết được những dòng tâm huyết, chưa mang đến cho người đọc, người xem những tác phẩm khiến ta nặng lòng và đầy trách nhiệm. Thế mới biết, quần chúng thật khó tính mà cũng thật rộng lượng, thật nghiêm khắc mà cũng giàu lòng trắc ẩn biết bao nhiêu.

Một số ý kiến góp vào công tác thực hiện đổi mới, tôi mong rằng, để đạt được kết quả mong muốn, một lần nữa, phải phân biệt rõ chân giả: những khó khăn, thuận lợi thật và khó khăn thuận lợi giả. Những biểu hiện đổi mới thật và những hiện tượng đổi mới giả để có kế hoạch, chỉ đạo khắc phục. Đổi mới là thực tế khách quan. Do đó, đòi hỏi đổi mới là cấp bách, không thể chần chừ. Đó cũng là trách nhiệm của tất cả chúng ta, những người hoạt động nghệ thuật.